

BORIS RONKOV

A vingai katolikus bolgárok hagyományai

Vinga Arad és Temesvár között található nagy községet ma bolgárok, magyarok és románok lakják. A 18–19. században nagyobb részt bolgárok éltek és határozták meg Vinga profilját, vallási és társadalmi arculatát.¹

A 9. században keresztényé lett bolgárok Konstantinápolyhoz kötődtek és onnan szervezték meg a hierarchiát, de nem maradt nyomtalan a Nyugatról megindult misszió sem, melyet *Formosus* portói és *Paulus Populanii* (*Populániai Pál*) püspökök végeztek.² Ennek nyomai a középkorban Kiprovec városában és környékén fedezhetők fel. A kiproveciek hosszabb időn keresztül, papok nélkül, nem tették magukévá a görök lelkiséget, és az ún. bogumil eretnekségbe sodródtak. A ferences szerzetesek voltak azok, akik a 17. század első felében megnyerték a katolikus egyháznak. Már 1630-ben Kiprovec városában katolikus templom és ferences kolostor fogja egybe a híveket.³ Mindennapi életüket a moszlim vallású törökök elnyomása befolyásolta. Helyzetük egyre nehezebbé vált, s amikor 1683-ban a török hadsereg Bécs ostrománál visszakozott, felcsillant a reményük egy esetleges Habsburg támogatásra. A kiproveciek felkelést terveznek, de egyelőre elhalasztják, kedvezőbb körülményekre várva.⁴ Megíté-

¹ JIREČEK Konst. József, *A bolgárok története*, (ford. MAYER Rezső), Nagy-Becskerek, 1889, 141.

² НЯГУЛОВ Благовест, *Банатските българи*, (Bánáti bolgárok), София, 1999, 14.

³ *** *Katolicánsci kalindár*, Timișvár, 1937, 33.

⁴ MANEA Anton, *Breștea 150 de ani monografie*, Timișoara, 1997, 138.

lésük szerint 1687-ben érkezett el szabadságuk ideje, amikor az oroszok újabb és újabb csapásokat mértek a törökökre. A következő évben a bolgárok nagyarányú felkelést szerveztek. A törökök Thököly Imre szövetségessel megszároltatják le a tapasztalatlan „kiproveci hadsereget”. A túlélők Kiprovecbe menekültek, de a szultáni parancs igen kegyetlen: „bárhol, ahol kiproveci bolgár található, ölje meg vagy vigyék rabságba”. A kiproveci bolgárok ilyen körülmények között hazájuk elhagyását választották és Olténiába telepedtek le.⁵ Itt *Constantin Brâncoveanu* (1688–1714) örömmel fogadta a menekülő népcsoportot, sőt kiváltságokban részesítette, többek között a kereskedelmet biztosította számukra.⁶ 1718-ban, amikor Olténia Habsburg-uralom alá került, a katolikus bolgárok, *Báksév, Párscévics, Kniézsévics* és *Stéfanov* püspökök közvetítésével írásban kérték a császárt, hogy ismerje el megszerzett kiváltságait, melyet 1727-ben VI. Károly biztosított számukra. Olténiából – a Habsburg-uralom megszűnése után – a bolgárok továbbvándoroltak, a Bánságba két hullámban érkeztek. Az első csoport 1738-ban települt be, és megalapították Óbessenyő községet. A második csoport 1741-ben költözött Vingára. Kiváltságaikat Mária Terézia erősítette meg, aki a mai napig a „jó királynő”-ként él a vingai bolgárok emlékezetében.⁷

*

A vingai bolgároknak sikerült megőrizniük az őshazájukból hozott vallási és ún. laikus hagyományaikat. Ma viszont ezeket

⁵ НЯГУЛОВ Благвест, *Банатските българи*, (Bánáti bolgárok), *София*, 1999, 19–20.

⁶ MILETICI Ljubomir, *Colonizarea bulgarilor în Transilvani și Banat*, *Sofia*, 1896, 397–400.

⁷ *** *Katolicáncsi kalindár*, Timișvár, 1937, 40.

a hagyományokat nem tekinthetjük teljesen tiszta bolgár eredetűeknek, mivel vándorlásaik során és letelepedésük után más nemzetiségektől is – átalakítva és magukévá téve – vettek át a szokásokat. Közben az idő is koptatta azokat, főleg a nemrég letűnt kommunista rendszerben sok hagyomány elvesztett. De azért szép számmal maradtak meg, és a nemzeti megtartást szolgálják ebben a szekularizált és posztmodern világban. Néhányat, egyéni tapasztalataimat is felhasználva, megpróbálok bemutatni.

1. Nova Gudina (Újév, január 1.)

Mindenki felkel reggel korán, és útjuk legelőször az istállóba vezet, hogy újévi köszöntést mondjanak az állatoknak – alma- vagy eperfaágakkal. Azután a gyerekek elindulnak újévi köszöntésre a szomszédokhoz és a rokonokhoz. A legények pedig újévi köszöntéssel indulnak a lányokhoz, harmonikaszóval. Az újévi köszöntőket pénzzel, pereccel, dióval, száraz szilvával és almával jutalmazzák.

A kisfiúk és a legények kézzel készített „puskákkal” lőnek, hogy „megöljék” a régi, elmúlt évet. Gyerekkoromban még élt ez a szép szokás. December 31-én alig vártuk az óévi hálaadás végét, hogy puskával a kezünkben kimehessünk a sekrestyéből és durranthassunk. A templom közelében van egy magas és széles oszlop, amely mögé egymás után felsorakoztunk, és megvártuk a sorunkat a lövésre. Egymás után az oszlophoz ütöttük a puskáinkat. A férfiak biztattak bennünket, mondván: „Na, hadd lássuk, ki tud erősebben lőnni?” Az első világháborúig még ágyúztak is.

Az asszonyok közül egyesek sertésfejet főznek, mivel a disznó csak előre turkál, hogy „megtalálja” a szerencséjét. Más asszonyok pedig libát vagy pulykát főznek, tyúkot viszont nem, mert a tyúk „szétkapirgálja a szerencsét”. Mindenki otthon ebédel, nem hívnak senkit vendégségbe. Kötelező a családi közös étkezés.

A délutáni vecsernye után megfigyelik, hogy fúj-e a szél és milyen irányból. Ha „alsó” szél fúj, akkor az év esős lesz, ha pedig „felső”, akkor az év száraz lesz.

2. Tri králé (Vízkereszt, január 6.)

Vízkereszt napján tyúkhúsleves, töltött káposztát főznek és fánkot sütnek. A szentmise után a pap megkezdi a házszentelést, öt ministráns és sekrestyés kíséretében. Mindig a plébánia megáldása volt az első ház, és azt követte a hívek házainak megszentelése. Mivel a nap elég rövid ez évszakban, a programban csak néhány utcára kerülhetett sor. A rákövetkező napokban a házszentelés a reggeli szentmise befejezése után folytatódik. Ebédidőben valamelyik család biztosítja a házszentelő csoportnak az ebédet.

A ministránsok már a kapunál tudják, hogy a házaknál milyen nemzetiségűek laknak, és azok nyelvén énekelnek. A ministránsoknak kötelező volt megtanulniuk a beköszöntő énekeket bolgárul, magyarul és románul, és az illető család anyanyelvén énekelniük. Az egyik gyerek mindig előre járta az utcát csengettyűvel, jelezve a családoknak, hogy a pap már közeledik. Annak a családnak a kapujára, amelyik befogadta a szentkeresztet, a csengettyűs ministráns krétával kis keresztet rajzolt. Bent a házban a templom sekrestyése az ajtóra felírta a közismert C + M + B-t és az évszámot.

Karácsony és vízkereszt között nem főznek babot, és Szent Lúcia (Luca) napjától pedig vízkeresztig nem fonnak, hogy óvják magukat a „rossz betegségektől”. Az ünnep estéjén tartották a fonót a zenészekkel. A házszentelés után kezdődik a farsang, mely hamvazószerdáig tart.

3. Vízkereszt utáni első vasárnapjától

kezdtek el a templomi esküvőket. Nagyszüleim mesélték, hogy a jó és szép idő bekövetkeztésével – a sok munka miatt – már nem érték rá a mulatságra. Épp ezért Vingán szokásba jött, hogy télen kötöttek házasságot.

4. Préubrášténjetu na Sv. Pául

(Szent Pál apostol megtérése, január 25.)

Ezt a napot a „tél közepének” tartották, és ha eddig hideg volt, ezen a napon az idő „megpuhul”, és fordítva, ha nem volt hideg mostanáig, az idő „szorít”. Az időjárás hordozta a malacok árát. Ha az idő jó, akkor drága lesz a malac egész évben. Ha az idő reggeliben jó, akkor drága lesz a malac. Ha az idő csak délelőtt lesz jó, akkor drága lesz a malac ősszel.

5. Svištite (Gyertyaszentelő Boldogasszony, február 2.)

Ezen a napon szentelték a gyertyát. A megszentelt gyertyát a házban őrizték, és csak a következő esetekben gyújtották meg: nagy villámlás és dörgéskor, nagy betegség idején, haldokló mellett és a koporsónál. A gyertyára rákötnék egy piros és fehér színű cérnát (gyérdáncsé). Ezeket a fonott cérnákat a gyerekek kezére, nyakára vagy a lányok hajába kötik, hogy „őrizve” legyenek. A felnőtteknél a kabát gombjaihoz kötötték, és viselték egészen a húsvét előtti napokig, pontosabban addig, amíg a tojásokat festették, és azután bedobták a tűzbe.

6. Szent Balázs püspök és vértanú (február 3.)

Szent Balázs napján sütöttek egy lapos kenyeret (pita), melyet még melegen a templomba vittek, hogy szentelje és áldja meg a pap. Ezt a lapos kenyeret főleg torokbetegségek esetében használták. A szentmiséről hazaérve megtörték és a gyerekeknek adták.

Egy kis darabot belőle gyógyszerként megőriztek, és egy kis darabot betettek a borba, hogy „ne romoljon meg”.

7. Szent Máté evangélista (február 25.)

Ennek a napnak az volt a mondása: „Ha ezen a napon Máté jéget talál, összetöri fejszével, ha pedig nem talál, akkor meg csinál.”

8. Záguvénji (Farsang)

Az év majdnem leginkább várt időszaka kicsik és nagyok számára egyaránt. A farsangon adva volt a lehetőség a viccre, a mulatságra, a tréfára. Jó időben elkezdtek a felkészülést.

Három nappal hamvazószerda előtt az egész falu zengett a jókedvtől, énektől, tánctól. Szekerekkel járták a falut. A fiatalok csapatokba verődtek, szekerekkel kerülték a falut, miközben énekeltek és zenéltek. Minden szekéren harmonikás kísérté a legények éneklését. Általában a lányokhoz mentek, de nem csak. A tréfalkozást azzal tetőzték, hogy ha olyan legényhez értek, aki még nem volt megházasodva, az ún. öreg legénynek feleséget hoztak. A „feleség” menyasszonynak öltözött, korommal bekent arcú férfi volt.

Amikor a nótáskedvű fiatalok egy-egy házhoz megérkeztek, sült hússal és kolbásszal várták őket, a férfiakat borral vagy pálinkával is megkínálták. Minden háznál nyitva volt a kapu és mindenkit szívesen vártak. Ahol nagy volt az udvar, oda bementek szekeresül. Vendégeskedés után továbbálltak.

A felkínált ételek közül hiányzott a töltött káposzta. Azért nem kínálták a vendégeket töltött káposztával, hogy ne legyen a búza tele szamárbogáccsal (pälamidä). Húshagyó kedd este a gyerekeknek a nyelvükkel kellett kiszedniük egy vízzel és banikkal tele tányérból a pénzt (banit). Amennyi banit kiszedtek a tányérból, az az övék volt. A legények és a lányok hamvazószer-

da kora reggel zeneszó kíséretében és zsebkendőkből készített zászlóval mentek haza a fonóból, hogy „temessék el a farsangot”.

9. Čista sréda (Hamvazószerda)

Hamvazószerdával kezdődik a negyvennapos böjti időszak. Korán reggel összeszedik a még nedves, kiterített ruhát is. Az edényeket, amelyeket mostanig használtak, felvitték a padlásra, és helyükbe mást vettek elő. Akinek nem volt lehetősége az edények lecserélésére, azok a meglévő edényeket tovább használták, de e napon átmosták lúgos vízzel, hogy a zsírtól mentesítsék.

A nagyapának fontos szerepe volt ezen a napon. Neki kellett eldugnia a „kacsát”, ahol a húsokat tartották. Ezt még én is átéltem. Bármennyire is kértem egy kis kolbászt vagy sonkát, a válasz mindig ugyanaz volt: nincs! Azt mondták, hogy vannak bizonyos mitologikus lények, amelyek elvitték a kolbászt és húsvétig nem hozzák vissza. De mindig megvolt a remény, hogy valamikor ehetünk belőle. A kérdés az volt, hogy mikor? A válasz pedig: „Mikor a pap háromszor elénekli a templomban az alleluját.”

10. Tudurica (Tódor napja, hamvazószerda utáni szombat)

Ezen a napon nem dolgoztak, hogy „ne fonódjon össze a csikónak a szörénye”. Az asszonyok e napon nem dagasztottak és nem sütöttek kenyeret, mert „Tódor áttapossa a vekniket”.

11. Bába Márta (március 1.)

Amikor újhold volt, kb. március 3- vagy 4-én, összegyűltek és tüzet gyújtottak az udvaron, és a tüzet körülállva vicceket mondtak. A gyerekek a tűz lángjait átugorva kiabáltak: „Ujjuju bába Márta az tébé dnés, ti méné utré. – Ujuju Márta anyóka, én téged ma, te engem holnap. – Ujuju dedu Ilija, dáj bardáca sas ricíja. – Ujuju Illés tata, add a hordót a pálinkával. – Ujuju dedu

Pačuné, dáj garnéca sas madžune! – Ujuju Pačuné tata, add a lábost a lekvárral!”. Az asszonyok vettek ebből a tűzből, és miután kialudt, a kiégett parazsat az ágy alá tették, hogy „elégessék a bolhákat”, mert nem meszeltek és nem szedték le a pókhálót a falról egészen március 15-ig.

12. Krivata nédelé (Görbe hét, a harmadik hét nagyböjtben)

Ezen a héten nem ültettek kotlót, hogy ne keljenek ki belőle görbe csibék; és nem is fontak, hogy ne legyen görbe a fonat.

13. Krivata sréda (Görbe szerda, a harmadik szerda a nagyböjtben)

Ezen a napon nem dagasztanak kenyeret, mivel az, aki dagaszt, görbe lesz.

14. A tavasz első napja (március 21.)

Ebben az időszakban kezdődött a vetés.

15. Navišténjtu „Ljuškanca” (Gyümölcsoltó Boldogasszony, március 25.)

Egy nappal hamarabb készítették és fára akasztották a hintákat. A gyerekek és a fiatalok azért hintáztak, hogy „legyenek könyűek és ne legyen nekik nehéz a munka”.

Másvalamit is készítettek ez ünnepen, az ún. „vartež – vartézs”-t, melyen csak a legények ültek és forogtak vele, ami eléggé veszélyes volt. A vartézszt a szekér alkatrészeiből állították össze.

Szokásban volt ezen a napon piros bort inni, amit azzal magyaráztak, hogy így lesz sok vérük.

16. Lázarica – Lázár (Virágvasárnap előtti szombat)

Lázár napján a kislányok népviseletben, kezükben kicsi kosarakkal és az ünnep énekeit énekelve mentek a szomszédokhoz és a rokonokhoz, hogy kifejezzék jókívánásaikat. Jutalomként tojást kaptak.

Szintén ezen a napon a kéményseprő is tojásért járt a faluban.

17. Vrabnica (Virágvasárnap)

A szentmise után a megszentelt barkát hazavitték és azt látható helyre kitűzték. Ezáltal is keresték a jó Isten védelmét, oltalmát. Egy darabka barkaágot a kapuhoz tettek vagy ott valamilyen formában beleszúrtak, hogy védje meg a jó Isten őket jégeseőtől és mennydörgéstől. Délután pedig megszentelt barkaágot vittek a határba, a szőlőbe és a temetőbe, és ott a földbe szúrták.

18. Velikdénj (Húsvét)

A kereszténység nagy ünnepének ún. kismiséjén szokásban volt az eledlek megszentelése. A „kis mise” kifejezés nálunk, Vingán használatban van a mai napig. Mivel Vingán vasárnap mindig két szentmise volt, magyar és bolgár nyelven, az első szentmisét magyar nyelven tartotta a pap, a másikat pedig bolgár nyelven. A neve ugyan „kis mise”, de nem volt rövidebb, csak nem volt annyira ünnepélyes, ugyanis a magyar hívek száma kevesebb. Ezen a misén, húsvétvasárnap reggelén vitték az eledelt megszenteltetni kézikosárban. A tiszta kendővel terített kosárba főtt sonkát, kolbászt, piros tojást, veknit, sót, kalácsot és egyéb eledelt tettek.

19. Április 1.

Ezen a napon vicceltek, tréfáltak egymással.

20. Gjérgjodénj (Szent György)

Ezen a napon az emberek kihajtották a juhokat a „kinti piacra”, és ott átadták őket a pásztornak. Napközben nem aludtak, hogy „ne vegyék el az álmat a bárányoktól”.

21. Pétródénj (Péter és Pál apostolok ünnepe, június 29.)

Azokat a legényeket, akik a Péter vagy Pál nevet viselték, leöntötték egy vödör vízzel, hogy legyenek „egészségesek”.

Azért, hogy ne essen jégeső, ügyeltek arra, hogy e napon ne dobjanak almát fölfele. Délután elkezdtek csinálni a kötéseket, a búzakaralásokat összekötötték, mert másnap elkezdődött az aratás. Az aratás végén a legszebb búzából koszorút fontak és azt egy zenész fejére tették, és így az aratókkal együtt vidám énekeket énekelve a falu felé indultak. Hazaérkezve a legszebb kakast levágták és megvacsoráztak.

22. Kučescite déne (július 14. és 26. között)

Ezen a napon jártak a szőlősben, hogy ne száradjon meg a szőlő.

23. Szent Miklós, Mikulás napja (december 6.)

Egy nappal hamarabb a gyerekek egy pár cipőt kitétek az ablakba, hogy „Mikulás” beletehesse az ajándékát. A szülők számára is kellemes élmény volt a mikulásjárás. A „Mikulás” előre tudta, hogy a gyermekek jók voltak-e, szót fogadtak-e vagy sem.

Szent Miklós napjától kezdtek vágni a disznókat.

24. Szent Luca, Lucsia (december 13.)

Az asszonyok búzát ültettek, majd kitétek az ablakba. Az ablakba kitétt búza mellé egy kis Betlehemet is készített a család, kézzel faragott juhokkal és bárányokkal. A karácsonyi asztalt is búzával díszítették.

Ezen a napon készítették a „naptárt”. Nagyon megfigyelték a természetet és mindig próbáltak belőle tanulni, illetve kideríteni, hogy milyen lesz a következő év időjárása. A naptárt hagymaszetelekből, lapokból készítették. A szétbontott hagymából vettek minden hónapnak megfelelően egy részt és tettek rá egy kis sót. Ha a hagyma nedves lett, akkor esős hónapot, ha pedig száraz maradt, akkor száraz hónapot állapítottak meg. Volt egy más előrejelzést jelző módszer is, mellyel minden egyes napot délelőtt és délután megfigyeltek. A számítást és a napok megfigyelését december 13-án, Szent Luca napján kezdték. Ennek a napnak január hónapja felelt meg. Ha délelőtt borult idő volt vagy havazott, akkor január hónap első felére esőt diagnosztizáltak, ha pedig délután változott és kisütött a nap vagy nem havazott, akkor január hónap második felére szép száraz időt jósoltak.

A természet és időjárás megfigyelésével alakultak ki az ún. „százéves mondások”. Ezeket a mondásokat az 1937–1938. évi naptárban találtam meg. Belőlük szeretnék idézni néhányat: „Szent Pál hó vagy eső nélkül az és sok termést hoz.” „Ha hideg és száraz február lesz, akkor augusztusban az árnyékot keresni fogjuk.” „A márciusi por szaporítja a fűt.” „A vizes április májusban mindent kivirágoztat.” „A Szent György előtti szelek hideget hoznak Szent Márk után.” Tehát minden hónapnak megvolt a saját százéves mondása.

A tyúkokat körbeettették, hogy ne járjanak a szomszédok kertjébe. Azokat a tyúkokat, melyek kimentek a körből, levágták.

25. Szent Tamás ünnepe (december 21.)

Ezen a napon tartottak egy nagyon érdekes szokást, a „kotelást”, amelyet egy szalmával tele kosárban végeztek. A „kotelót” ráülték a kosárra, melybe szalmát, búza- és kukoricaszemet tettek. Az, aki leült „kotelni”, a következőt mondta: „Sok egészséget

és boldogságot, sok malacot, sok csibét...”. Ha esetleg jött valaki vendégségbe, akkor az illetőnek is kellett „kotalnia”.

26. Bábin denj (december 24.)

Ez a nap különleges nap volt a vingaiak életében. A karácsonyt megelőző napokhoz fűződő hagyományokról nekem is szép emlékeim vannak. Mindenki nagy szeretettel várta karácsonyt, hiszen megvolt annak a sajátos varázsa és rendje. Délután kb. két órától kezdődően – a kicsi gyermekek, szüleik kíséretében – elindultak kántálni, majd kis idő múlva a nagyobbak, és így tovább korosztályok szerint egészen a felnőttekig. A kántálásnak be kellett fejeződnie az „éjféli” szentmiséig. A kántálók megérkezve a családhoz, köszöntötték a gazdát és egy kérdést tettek fel: „Céstitu purudénj Isusvu! Slobudnu da péjemi?” A ház gazdájának jóvá kellett hagynia a kántálást. A kántálás mindig a szabadban volt, majd azután befogadták őket a meleg házba. Gyermekkoromban, amikor kántálni mentem apám szüleihez (mindkettő bolgár volt), bolgárul énekeltem, míg édesanyám szüleinél, akik közül egyik magyar volt, magyarul is kellett énekelni, de nem csak egy, hanem több karácsonyi éneket. Ha valaki tudott játszani egy hangszeren, pl. harmonikán, akkor az illető kísérte az éneklést. Jutalomként a kántálásért almát, diót, pénzt és peracet kaptunk.

A karácsonyi előkészületkor a sok munka az asszonyokra hárult. Nekik kellett a házat kitakarítani, főzni, a sok ételt elkészíteni, dagasztani, kenyeret és kalácsot sütni. Szülőfalumban, Vingán kötelező volt tizenkétféle ételt tenni az asztalra és mindenikből kellett enni. A tizenkétféle étel az apostolok számára emlékeztetett. Nem volt kötelező, hogy mind a tizenkétféle étel főtt étel legyen. Lehetett pl. lekvár, alma, dió stb. Az asszonyok sütöttek kenyeret, és a kenyér tetejére kovászból keresztet és bizonyos alakokat formáltak, amivel emlékeztették a családot a ka-

rácsonyi történetekre. A forma lehetett például: pásztor, bárány, búza stb. Amikor a kenyeret dagasztották, a kovászba egy „banit” helyeztek. Azt, aki a kenyérben megtalálta a banit, szerencsésnek mondták az eljövendő esztendőre.

Az asztalra terített abrosz alá szénát és szalmát tettek Szent Tamás napjáig, és erre az abroszra vetették majd Szent Luca napján a búzát. A kántálás folytatódott egészen vízkeresztig.

A karácsonyi időszak, de főleg karácsony ünnepe alkalom volt a családok számára találkozni, együtt lenni, énekelni a hideg téli éjszakákon.

*

Egy népet, egy nemzetet a hit és a hagyomány tart fenn, és biztosítja a következő generációk számára is a lelki erőt. Nekem, mint vingai katolikus bolgárnak, az őseim élete, hite és hagyománya követendő példa marad, és arra biztat, hogy adjam át ezeket a csodálatos értékeket az utódnemzedéknek.